

Г. Т. Терешкевич (сестра Діогена),
кандидат наук із державного управління, доцент,
доцент кафедри філософії та економіки Львівського
національного медичного університету імені Данила
Галицького, докторант кафедри парламентаризму
та політичного менеджменту Національної академії
державного управління при Президентіві України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ЗАСАДАХ БІОЕТИКИ

Демографічна ситуація в Україні змушує органи публічного управління замислитись над проблемою цінності та гідності людського життя.

Завданням біоетики є підняти на вищий ступінь етико-моральні вимоги, зокрема духовний рівень медпрацівників, та узгодити чинні законодавчі акти в галузі охорони здоров'я із її засадами.

Пропонована стаття є спробою ліквідувати прогалину щодо нормативно-правового забезпечення реформування системи охорони здоров'я на цінностях і засадах біоетики.

Багато визначень, якими послуговується законодавство України, є умовними, недосконалими і суперечними з позиції біоетики.

Метою публікації є науково-теоретичне обґрунтування необхідності нормативно-правового забезпечення реформування системи охорони здоров'я на цінностях і засадах біоетики, що слугуватиме інтересам людини її гідності та неповторної цінності.

Відсутність у законодавстві узгодженості норм щодо початку життя людини породжує плюралізм трактувань, що є суттєвим недоліком в правовому полі, адже цей момент стосується невід'ємного права людини на життя. Законодавство має бути узгоджене із мораллю.

Засада неприпустимості дискримінації в ім'я рівної гідності всіх людських істот має торкатися всіх періодів людського існування від моменту запліднення до природної смерті, охоплюючи особливі етапи: початковий, страждання та вмирання.

Необхідно забезпечити нормативно-правове забезпечення реформування системи охорони здоров'я на цінностях і засадах біоетики, що слугуватиме інтересам людської особи як найвищої цінності серед усіх творинь на Землі.

Органам публічного управління необхідно залучити соціальні інституції, які представлені авторитетними фахівцями з біоетики, вченими, лікарями, громадськими активістами, за яких нормативно-правове забезпечення реформування системи охорони здоров'я буде безпечним і корисним для всього суспільства.

Публічним управлінням варто розробити заходи щодо впровадження в систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців викладання засад біоетики.

Ключові слова: органи публічного управління, реформування системи охорони, нормативно-правове забезпечення, Основи законодавства України про охорону здоров'я, Конституція України, засади біоетики, невід'ємне право людини на життя, цінність та гідність людського життя.

H. T. Tereshkevych. Legal provision of health care system reform based on the bioethics

Demographic situation in Ukraine makes public authorities to think about the problem of the value and dignity of human life.

The task of bioethics is to raise ethical and moral requirements to higher level, including the spiritual level of health care workers, and to harmonize the existing health legislation with its principles.

The proposed article is an attempt to eliminate the gap in regulatory improvement of the health care system on values and principles of bioethics.

There are a lot of definitions served by Ukrainian law are contingent, imperfect, and contrary to bioethics.

The purpose of the publication is to provide a scientific and theoretical substantiation of the necessity of normative and legal improvement of the health care system on values and principles of bioethics, which will serve the interests of a person, his dignity and unique value.

The absence of coherence in the legislation gives rise to pluralism of interpretations about the beginning of a person's life, which is significant drawback in the legal field, since this point concerns the inalienable human right to life. Legislation must be consistent with morality.

The basis of inadmissibility of discrimination in the name of equal dignity of all human beings may concern all periods of human existence from the moment of fertilization to natural death, covering special stages: initial, suffering and dying.

Public practitioners need to ensure regulatory and legal improvement of the health care system on values and principles of bioethics, which will serve the interests of a human being as the highest value among all creations on Earth.

Public administration bodies need to involve social institutions, which are represented by reputable bioethics experts, scientists, doctors, public activists, with the help of which the regulatory support for health care reform will be safe and beneficial for the whole society.

Public managers should elaborate measures and implement fundamentals of bioethics into the system of training, retraining and advanced training of public employees.

Key words: public administration, reform of the health care system, regulatory support, the Basics of Ukrainian legislation of health care, the Constitution of Ukraine, principles of bioethics, inalienable human right to life, value and dignity of human life.

Постановка проблеми. Демографічна криза в Україні спонукає органи публічного управління замислитись над проблемою цінності та гідності життя людини. Ситуація в Україні характеризується низькою народжуваністю, високим рівнем загальної та дитячої смертності, невеликою тривалістю активного періоду життя людини, поширенням бездітності, високим рівнем мертвонароджуваних дітей, зменшенням чисельності населення, та, особливо, абортами, за кількістю яких Україна посідає одне з перших місць у світі.

Багато визначень, якими послуговується законодавство України, є дуже умовними, недосконалими і суперечними з точки зору біоетики.

Відсутність у законодавстві узгодженості норм щодо початку життя людини породжує плюралізм трактувань, що є суттєвим недоліком в цілому правовому полі, адже цей момент полягає в набуванні людиною невід'ємного права на життя.

Людська особа реалізується у своїй цілісності, розумності, свободі і відповідальності, етичності та основному праві на життя.

Завданням біоетики є підняти на вищий щабель етичні і моральні норми, зокрема духовний рівень медпрацівників, а також узгодити чинні законодавчі акти в галузі охорони здоров'я із засадами біоетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками вивченню питань нормативно-правового забезпечення реформування системи охорони здоров'я приділяється увага як із боку представників наукової громадськості, так і практиків. Серед українських дослідників, які вивчали цю проблему, слід виділити: М. Білинську, В. Гошовську, П. Ворону, Л. Даниленко, Н. Назар, Л. Пашко, П. Шевчука та інших, а серед зарубіжних науковців – Ф. Д'Агостіно, Н. Блезкуес, Е. Згреча, М. Казіні, Г. Келсен, С. Котта, Д. Росс та інших. Однак питання нормативно-правового забезпечення реформування системи охорони здоров'я на цінностях і засадах біоетики, на жаль, залишилися поза увагою наукової спільноти. Пропонована стаття є спробою ліквідувати цю прогалину в дослідженні проблем ставлення до людського життя на всіх його етапах існування та проявах.

Мета статті. Метою цієї публікації є науково-теоретичне обґрунтування необхідності нормативно-правового забезпечення реформування системи охорони здоров'я на цінностях і засадах біоетики, що слугуватиме інтересам людини, її гідності та неповторної цінності.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальні цінності особи мають бути захищені не лише морально, а й юридично: йдеться про людські цінності, ыз приводу яких міжнародні трибунали і національні конституції повинні зайняти чітку позицію. Тут виникає проблема відносин між етикою і правом, між моральним і цивільним законом [1, с. 675–691].

Одвічна філософська дискусія про відносини між цивільним законом і законом моральним сьогодні є важливим викликом для демократичного суспільства.

Ще св. Тома Аквінський наголошував на тому, що аж ніяк не вся сфера моралі може бути оповита правом. Закон, утім, не може обґрунтовувати мораль, у ліпшому разі він може визнати її вимоги. Тому не слід прагнути етичної держави, яка б вирішувала, що є добро і що – зло. Однак фундаментальні цінності, необхідні для гарантування загального блага, мають бути захищені також законом. І тому якщо закон не захищає благо, необхідне для спільного проживання людей і загального добробуту (як, скажімо, закони, що допускають аборт), цей закон не є законом, а отже, можливою є відмова від його виконання за велінням совісті, і закон потрібно змінити.

Існує фундаментальне право на життя поодинокого живого створіння, яке вже народилось чи має з'явитися на світ. Необхідна медична допомога, що є основним етичним реквізитом, тому що служить захисту загального блага. Це не якийсь «етичний мінімум», бо йдеться аж ніяк не про малі речі, а про загальне благо, яке потрібно захищати в інтересах усіх.

У сучасному плюралістичному суспільстві з огляду на цілу низку причин, а особливо внаслідок виникнення біоетичного мислення і поставлених ним проблем, що торкаються сфери закону, чимраз очевиднішою стає необхідність прояснення аксіологічних основ права для того, щоб зробити більш визначеними і явними невід'ємні права людини, які санкціоновані законом, повинні спрямувати поведінку людини у випадку морального вибору, до якого залучені науки про життя і здоров'я.

У панівній культурі розщеплення бінома «істина–свобода», як це не парадоксально, чимраз ускладнює ефективний захист людського життя державними структурами і сприяє появі витончених форм тиранії, за яких купка людей може вирішувати долю багатьох інших.

Минуло вже не так мало часу відтоді, як закони про штучний аборт, чинні в багатьох західних країнах, перетворили поняття «злочин» у «право», яке узаконює зловживання владою сильніших стосовно життя слабших і невинних [2, п. 11].

Ця заплутана юридична ситуація, за якої цінність людського життя піднімається й опускається за шкалою цінностей, наче якийсь суб'єктивний інтерес є наслідком етичного релятивізму і юридичного позитивізму, що перетворили теорію розрізнення права і моралі на теорію радикального поділу цих двох понять [3, с. 30].

У сучасних юридичних дискусіях часто можна почути про аморальність права. Урешті-решт, така думка призводить до концепції права, яка відтинає від себе будь-який критерій справедливості і загального блага [4, с. 32].

Дедалі більше авторів пропонують теорії етичного мінімуму, що залишають простір для моралі, але лише в тих межах, у яких мораль визнає абсолютний примат права і які спираються на моделі юридичних принципів, визнаних і санкціонованих міжнародними деклараціями прав людини. Там, де цього немає, мораль обмежується уявою окремих індивідів, без будь-якого юридичного «забезпечення» на колективному рівні [5, с. 230].

Згідно із цією доктриною право має залежати не від істини, а радше від акта нормативної волі того, хто при владі (юридичний позитивізм) [6, с. 33].

Наслідки такої настанови суттєво впливають як на юридичну, так і на політичну систему. Справді, з одного боку, із права викидається його власний етичний зміст, і замість того, щоби вести до пошуку істини для досягнення загального блага, воно зводиться до простого процедурного механізму пошуку згоди. З іншого боку, демократична система, яка в ідеалі має бути дієвим «механізмом» захисту прав кожного індивіда на будь-якій стадії і за будь-яких умов його існування, стає «метою», яка служить для збереження інтересів більшості.

Сучасне поняття демократії має характеризуватися не так своїми формальними механізмами, що було власне моделі демократії минулого століття, як особливою пошаною індивідуальних прав і захистом гідності людської особи [7, с. 46]. Саме така демократія може називатися правовою державою, у якій сама правляча влада обмежена законами, що спрямовані на захист індивіда, санкціоновані основними принципами конституції, якими не може маніпулювати навіть більшість тих, хто знаходиться при владі.

Справжня демократія субстанційна [8, с. 406], і її цінність зростає чи зменшується разом із цінностями, які вона втілює і розвиває. Фундаментальними і невід'ємними цінностями в даному разі є гідність кожної особи, пошана її невідчужуваних і неприменшуваних прав, а також визнання загального блага як мети і регулюючого критерію політичного життя. Тому для розвитку суспільства і здорової демократії необхідне нове осмислення людських і моральних цінностей, екзистенціальних і природних, що впливають із самого життя людської істоти та виражають і захищають гідність людської особи, – цінностей, які з огляду на це жоден індивід, жодна більшість і жодна держава не можуть ані створити, ані змінити чи зруйнувати, але повинні лише визнавати, поважати і розвивати.

Вже досить давно в юридичному світі відчувається потреба в поясненні етико-аксіологічного аспекту права і в дослідженні не так його джерел, як його основ шляхом повернення до тих об'єктивних і універсальних цінностей, які нормативно підтримують його і ґрунтуються на онтологічній структурі людини як особи [9, с. 194].

Таким чином, конституції покликані захищати фундаментальні права особи, які необхідні для гарантування упорядкованого спільного проживання громадян і для самої можливості існування їх соціального життя. Тому той конституційний мінімум має бути закріплений у конституції кожної держави, бо він є необхідним елементом самого існування будь-якого людського суспільства.

Тому від законодавця вимагається не створювати наново, а радше осмислювати потреби людини, що живе в суспільстві, в пошуках не так згоди, як того об'єктивного морального закону, що «вписаний у серце кожної людини і є нормативною точкою відліку самого цивільного закону» [10, п. 70].

Лише на основі таких передумов право може знову віднайти свою істинну функцію, захищену від небезпек етичного релятивізму, який в історії дуже часто служив для виправдання свавілля політичних влад і поєднував справедливість і свободу з авторитаризмом і зловживанням, особливо стосовно найслабших. Енцикліка “*Evangelium Vitae*” («Євангеліє життя») папи Івана Павла II відкрито закликає законодавців поважати «істину права» і звертається до них із закликом сказати мужнє «ні» будь-якому насиллю над людським життям і будь-якому свавіллю стосовно нього [11, с. 25].

Біоетика привертає увагу, зокрема, до біологічного й антропологічного статусу ембріона людини, який від моменту запліднення має всі характеристики людської особистості: керувану особистим геномом свою власну проект-програму життя і людську гідність, що заслуговує пошани. Живий людський ембріон від моменту запліднення є людським суб'єктом з добре визначеною ідентичністю, який починає від цього моменту свій власний, безперервний, постійний і координований розвиток; має право на власне життя, і кожне втручання не на користь ембріона розглядається як дія, що порушує таке право [11, с. 319]. Біоетика стверджує, що кожне людське життя недоторкане з моменту запліднення до природної смерті (Богом призначеного відходу).

Як зазначила Наталя Назар, цивільний Кодекс України (від 16.01.2003 р. № 435-IV) у ч. 2 ст. 25 визначає цивільну правоздатність фізичної особи з моменту народження, що вже суперечить засадам біоетики. Таке визначення дитини в законодавстві тягне за собою в ч. 6 ст. 281 цього ж кодексу дозвіл на штучне переривання вагітності (аборт) [42; 12].

Згідно із цим Кодексом правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (ст. 31 ч. 1). У Кодексі не вказується нижня межа дитинства [12].

Відповідно до ст. 115 Кримінального Кодексу України (від 05.04.2001 р. № 2341-III) «вагітність незалежно від її терміну є обтяжуючою обставиною вбивства жінки» [13]. Проте коли мова йде про аборт, правом зачаті дитини на життя нехтують. Тобто маємо прецедент, коли в одному випадку вбивство дитини в лоні матері є обтяжуючою обставиною під час винесення вироку, в іншому ж випадку ми послуговуємося таким самим вбивством, але вже називаючи його методом планування сім'ї, не несучи за цей вчинок жодного покарання чи відповідальності.

Єдиним шляхом подолання наявних суперечностей є узгодження цих законів у площині не лише з Конституцією, а, перш за все, із природним правом на життя кожної людини, незалежно від етапів чи проявів її існування. Необхідно в Україні узгодити нормативно-правові акти, які стосуються охорони життя та здоров'я людини, із засадами і цінностями біоетики.

Законодавство України в галузі охорони здоров'я згідно зі ст. 9 Основного закону України адаптується до відповідних міжнародних документів, якщо є згода на це Верховної Ради [14]. Через законодавство України імплементуються основні документи міжнародних організацій щодо дотримання норм і засад біоетики у практиці охорони здоров'я. Основою таких нормативних актів має бути законодавчо закріплене право людини на життя і пошану її гідності від моменту запліднення до природної смерті.

Логічним доповненням до Європейської конвенції прав людини (1950 р.) [15] та Європейської соціальної хартії (1961 р., попр. 1996 р.) [16] є Європейська конвенція «Про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології і медицини» (1997 р.) [17], яку підписала Україна разом із 35 державами, з них 28 держав її ратифікували, але Україна не ратифікувала цю конвенцію. Це означає, що законодавчі акти стосовно охорони життя і здоров'я повинні формуватися згідно з вимогами останньої Конвенції, заснованої на засадах біоетики.

Загальна декларація про біоетику та права людини, прийнята ЮНЕСКО (2005 р.) [18] офіційно на рівні цієї міжнародної організації, визнала біоетику як глобальну галузь знань, що потребує правового забезпечення і пріоритетної уваги від законодавців усіх країн світу. Загальна декларація про біоетику та права людини фактично стала першим універсальним джерелом міжнародного біоетичного права, в якому викладені основоположні принципи біоетики і яка підкреслила міжнародний глобальний характер біоетичних проблем.

Законодавство України про охорону здоров'я має базуватися на Конституції України, де однією з головних засад є забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей (ст. 3) [19].

Із позицій біоетики дозволене проведення досліджень на людині для прогресу медицини в різних галузях із дотриманням при цьому етичних норм [20]. Згідно із Законодавством про охорону здоров'я «в медичній практиці дозволене застосування медико-біологічних досліджень із суспільно-корисною метою за умови їх наукової обґрунтованості, переваги очікуваного успіху над ризиком спричинення небезпечних наслідків для життя. Забороняється проведення експериментів на хворих, ув'язнених, військовополонених, а також терапевтичного експерименту на людях, захворювання яких не має безпосереднього зв'язку з метою дослідження» (ст. 45) [21]. Рекомендація парламентської Асамблеї Ради Європи № 1046/1986 проголошує, що зародкам та ембріонам людини також властива людська гідність, тому за всіх умов слід ставитися до них із належною повагою, і будь-яке втручання в їх організм, навіть якщо вони нежиттєздатні, повинно бути заборонене (експерименти, взяття органів для трансплантації тощо) (п.10) [22]. Забезпечити це мають законодавчі органи кожної країни.

В Україні склалася критична демографічна ситуація, яка загрожує своїми наслідками майбутньому держави, адже рівень народжуваності не забезпечує природного відтворення населення. В Україні штучне «переривання вагітності» (аборт) дозволене законом, що морально неприпустимо. Операції штучного «переривання вагітності» виконуються в акредитованих закладах охорони здоров'я у випадку вагітності не більш ніж 12 тижнів за бажанням жінки (згідно із законодавством України про охорону здоров'я (ст. 50) [23] та Цивільним Кодексом України (ст. 281) [24]). Штучне «переривання вагітності» від 12 до 22 тижнів можливе лише за наявності у вагітної жінки відповідних показань (згідно із Законом № 997-V від 27.04.2007). Згідно із законом аборт можна здійснювати з метою врятування життя жінки, збереження її фізичного та психічного здоров'я, усунення вагітності у разі згвалтування або інцесту, із причини вад плоду та за власним бажанням жінки. Кримінальним кодексом України (ст. 134) передбачено покарання лише за незаконне проведення лікарем абортів; проведення абортів особою, що не має спеціальної медичної освіти; незаконне проведення абортів, що спричинило тривалий розлад здоров'я чи смерть. Примушування жінки до вчинення абортів, внаслідок якого він був проведений, спричиняє кримінальну відповідальність [25]. Із позиції біоетики аборт морально неприпустимий. Кожна людина

від моменту запліднення носить у собі «образ Бога», тому аборт є замахом на самого Бога. Жодні аргументи не можуть вести до знищення життя невинних створінь, бо ціна людського життя значно перевищує всі інші цінності. Закон має слугувати людині, а не знищувати невинне людське життя. Тому необхідно його змінити, взявши до уваги засади біоетики. Необхідно зі шкільних років виховувати відповідальність і пошану до життя, пропагувати засади біоетики.

Реальною небезпекою для життя людини є методи штучного запліднення [26], які суперечать гідності ембріонів, призводять до масового їх знищення, відкривають шляхи до схрещення людських і тваринних гамет, клонування, партеногенезу, що заслуговує на осуд [27, № 31]. Закон України про охорону здоров'я дозволяє штучне запліднення та імплантацію ембріона за умов наявності письмової згоди подружжя та при збереженні анонімності донора і лікарської таємниці (ст. 48) [28], що етично неприпустимо. Визнання за ембріоном статусу людини є питанням про саморозуміння людини, про відповідальність перед тим, хто з'являється на світ, про людські права на рівноправність і на недискримінацію.

Контрмірою допоміжних репродуктивних технологій є НаПроТехнології, що базуються на встановленні причин безпліддя та корекції розладів природних процесів, які спричинюють неплідність в організмі чоловіка та жінки і спрямовані на зачаття і виношування дитини, що передбачає сучасне медикаментозне та хірургічне лікування. Критерієм біоетичної дозволених Напротехнологій людини є подружній акт з едальною і розмножувальною функціями водночас; запліднення в живому організмі і допоміжна функція техніки. В основі лікування жіночого безпліддя лежить модель Крейттона – популярний у США метод спостереження за циклом жіночої плідності, що дозволяє об'єктивно оцінити гормональні зміни протягом циклу [29, с. 148].

НаПроТехнології – це етичний спосіб подолання проблеми неплідності. А також ці методи ефективніші та менш собівартісні в порівнянні з допоміжними репродуктивними технологіями, і вони мають набрати належного інформаційного забезпечення в Україні. Про це мають подбати публічні управління.

Сучасна медицина виконує трансплантації важливих органів і крові для збереження життя людини. В Україні був прийнятий спеціальний Закон «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» (№ 1007 – XIV / 16.07.1999). На зміну цьому закону вступив у дію з 01.01.2019 року Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» (від 17.05.2018 № 2427-VIII) [30].

У відповідному Законі України існують суттєві етичні обмеження щодо трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини, взятих у людини чи у тварини. Хоча практика пересадження в медицині України дещо відстає від інших країн. Дія цього Закону не поширюється на ауто трансплантацію, імплантацію та трансплантацію статевих залоз, репродуктивних клітин та живих ембріонів.

Біоетика наголошує, що не можна трансплантувати головний мозок, гіпофіз і статеві залози, які визначають неповторність та ідентичність людини.

Донорами можуть бути тіла померлих [31], а також особи, які готові пожертвувати органи без значної шкоди для власного здоров'я та життя тим, хто в цьому має крайню потребу. Донорство розуміється як акт пожертви донора.

Закон «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», який був прийнятий на зміну попередньому закону, зберіг статтю 19, згідно з якою фетотерапія здійснюється ембріональними тканинами й органами, отриманими з абортівного матеріалу, що етично неприпустимо. Закон України містить таке формулювання: «Фетальні матеріали для трансплантації можуть надаватися в акредитованих відповідним чином установах, які проводять операції штучного «переривання вагітності» (аборти) з дотриманням належних умов, встановлених законодавством України» (ст. 19) [32]. Органи влади в Україні повинні протидіяти нелегальному бізнесу і торгівлі частинами ембріонів людини, які продаються за кордон. Конвенція про права дитини (прийнята ООН 1989 р.), яку ратифікувала Верховна Рада України 27 вересня 1991 р. (Постанова № 789-XII), захищає також права ненароджених [33]. Заборону на використання матеріалів, отриманих внаслідок абортів, ухвалив і Європейський Парламент. Згідно з Директивами 98/44/ Євросоюзу про правову охорону біотехнологічних винаходів (ст. 6) забороняється патентувати використання людських ембріонів у промислових чи комерційних цілях [34]. Попри те, в Україні ця медична технологія дозволена.

Певні спроби вплинути на хромосомну і генетичну спадковість людини за допомогою генетичних маніпуляцій, які не є терапевтичними, а націлені на продукування людських істот, відібраних щодо статі чи інших наперед визначених якостей, суперечать особистій гідності людини, її цілісності та ідентичності, тому вони жодним чином не можуть бути виправдані можливими корисними наслідками для людства) [35, п. 72].

У суспільстві ведуться гарячі дискусії із приводу потенційного ризику для здоров'я людини і довкілля широкого використання генетично-модифікованих організмів (ГМО). Основним принципом «Картахенського протоколу з біобезпеки» до Конвенції з біорозмаїтості, прийнятого в 2000 р. у Монреалі, є принцип застереження: держава, не порушуючи вимог СОТ, може відмовитися від ввезення на її територію ГМО, якщо вважає, що такі організми спричинять небезпеку) [36, с. 168].

Необхідно переглянути Закон «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (2007 р.) [37], який регулює поведінку з ГМО

із забезпеченням біологічної і генетичної безпеки. Проте цей закон фактично легалізує систему широкого обігу в Україні генетично модифікованих організмів і продукції, отриманої з допомогою трансгенів.

14 грудня 2004 року Верховною Радою було прийнято Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» (№ 2231-IV), який виходить із засад поваги до людини, визнання цінності особистості, необхідності захисту прав і свобод людини та недостатньої дослідженості біологічних і соціальних наслідків можливості клонування людини [38].

Етично неприпустимі: репродуктивне і так зване терапевтичне клонування людини та клонування клітин, що походять від ембріональних стовбурових клітин. Із позицій біоетики допустимо клонувати клітини, отримані від стовбурових клітин дорослої людини, проте вони можуть змінювати імунний стан організму людини-реципієнта і мати онкологічний ефект. Тому над удосконаленням цього процесу потрібно працювати. Оптимальним є клонування стовбурових клітин пуповинної крові, які є найбільш імунотолерантними, не викликають суттєвих змін в імунному статусі іншої людини та не провокують виникнення онкологічних захворювань. Правові аспекти використання пуповинної крові обов'язково повинні бути врегульовані на законодавчому рівні.

Закон України «Про лікарські засоби» 1996 р. (ст. 2) не узгоджується з Основним законом України (ст. 27) [39], бо згідно з ним «лікарські засоби – це речовини або їх суміші природного, синтетичного чи біотехнологічного походження, які застосовуються для запобігання вагітності, профілактики, діагностики та лікування захворювань людей або зміни стану і функцій організму» [40]. «Як може вважатися лікарським засобом речовина, виготовлена з метою вбити ненароджену дитину! У цивілізованому суспільстві такі речовини трактуються як хімічна чи бактеріологічна зброя» [41, с. 250].

Невпорядковані статеві стосунки особливо поширилися за останнім часом завдяки старанням Міжнародної федерації планування сім'ї (МФПС), яка робить наголос виключно на контрацепції. У різних регіонах України кількість захворювань, що передаються статевим шляхом, зросла в 4–10 разів. Вихід слід вбачати не в пошуку і поширенні чимраз ефективніших і безпечніших засобів контрацепції (навіть якщо б вони були справді протизаплідні, а не абортівні), а в усвідомленні руйнівного впливу сексуальної свободи та обмеженні її нормами моралі [42, с. 127]. Державні програми щодо репродуктивного здоров'я нації наближені до політики МФПС – контрацепції та статевого виховання [43; 44; 45; 46]. Контрацептиви залежно від їх різновидів, часто діють абортівно; суперечать природі як чоловіка, так і жінки, а також їхньому глибокому єднанню; призводять до викиднів; спричиняють вторинну неплідність; загрозові для життя і здоров'я жінки та потомства. Адже людині відповідають природні методи розпізнавання днів плідності, які, на відміну від застосування засобів контрацепції, передбачають подружній акт, що хоч не дає початку новому життю, але залишається відкритим на нього.

Підтвердженням забезпечення засад цінності життя є хоча б скасування смертної кари 22 лютого 2000 р. народними депутатами України [47]. 29 грудня 1999 року Конституційний Суд України визнав, що смертна кара суперечить Конституції України (ст. 3) [48], чим остаточно заклав шлях до її відновлення. У зв'язку із цим у 2000 році Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України, якими остаточно вилучила поняття «смертна кара» з офіційного списку кримінальних покарань України. Відсутність смертної кари є обов'язковою умовою для перебування держави в Раді Європи. Із позиції біоетики держава не правомірна відбирати найвищу цінність людини – природне право на життя, яке має первинну недержавну сутність і не залежить від держави. Сучасне суспільство спроможне успішно долати злочинність методами, які знешкоджують злочинця, але не позбавляють його можливості змінити життя. Людина, навіть найжорстокіший злочинець, ніколи не може стати річчю, а завжди залишається людиною. В Україні введено найвищу міру покарання у вигляді довічного позбавлення волі за особливо тяжкі злочини, що є доказом гуманності держави.

Щодо евтаназії в Україні, де право на життя гарантоване кожному громадянину відповідними статтями Конституції (ст. 3, 27, 64) [48], та право на охорону здоров'я і медичну допомогу гарантуються Конституцією України (ст. 49) [48], то немає спеціального нормативно-правового акта, але це питання врегульоване «Основами законодавства України про охорону здоров'я» (ст. 52) [49], Кримінальним кодексом України (ст. 139, 115) [50], де евтаназія категорично заборонена, а у випадку здійснення кваліфікувалася б як навмисне вбивство. Однак правова база в Україні сьогодні нечітка, що викликає занепокоєння. Органи публічного управління повинні подбати про відповідне законодавче врегулювання проблеми, передбачивши механізми контролю за дотриманням законодавства та впроваджуючи замість евтаназії паліативну терапію – пом'якшення страждань невиліковно хворої людини. Дієвим підтвердженням такої позиції є створення госпісів – спеціальних закладів, де забезпечуються гідний догляд і лікування невиліковно хворих, які найбільше потребують духовної і моральної підтримки.

Суспільство в контексті вимог біоетики також повинно дбати про людей з особливими потребами задля їхньої загальної та різносторонньої інтеграції у суспільство та підвищення якості життя.

Приналежність до людського роду – це визнання права на гідність кожного, і цього досить, бо решта атрибутів (краса, успіх, здоров'я, багатство, розум, дорослість і т. ін.) прирівнюються до другорядних і таких, що нездатні характеризувати гідність, яка вже цілковито міститься у цій приналежності. І роздуми про право на

життя плода вкладаються в цей контекст, тому що «перший вияв людської гідності є право на життя – це інтелектуальний жест, який повертає їй правду та позбавляє двозначності» [51, с. 349–350].

Історичний рух, який досі визнавав людську гідність та людські права, може бути графічно зображений горизонтальною лінією, що проходить через всі вищі рівні цивілізованості. Епоха, в якій живемо, вимагає терміново довести до завершення цей процес також за вертикальною лінією, що полягає в рівній гідності, у визнанні фундаментальних прав людини та у праві на життя кожної людської істоти від моменту запліднення до Богом призначеного відходу (природної смерті).

Науковими дослідженнями природи людського ембріона доведено, що від моменту запліднення він є унікальною людською істотою, має у собі всі характеристики людської особистості і керовану особистим геномом свою власну проект-програму життя.

Дуже важливо, щоб людську природу особи в її ембріональному стані усвідомлювали всі люди. Особливо це стосується тих, хто приймає законодавчі акти стосовно узаконення чи заборони абортів, який є не лише етичним злочином, а і прямим порушенням основних прав людини, кримінальним злочином проти людського життя, функція оборони і захисту якого покладена на державу.

Можна ствердити, що розвиток медичної науки, біології, техніки ставить перед суспільством та державою проблеми регулювання правових відносин, що стосуються моральності людської поведінки в біологічно-медичній галузі та в системі охорони здоров'я. Виникає необхідність переглянути основні нормативно-правові документи, які визначають функціонування системи охорони здоров'я і, беручи до уваги положення біоетики, укласти нові, а також внести відповідні доповнення до основ державного законодавства.

Втілення засад біоетики в контексті законотворчості сприятиме утвердженню цих засад не лише у нормативних актах, а й у їх фактичній реалізації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Засада неприпустимості дискримінації в ім'я рівної гідності всіх людських істот має стосуватися всіх періодів людського існування від моменту запліднення до природної смерті, охоплюючи особливі етапи (фази): початковий, страждання та вмирання.

Публічним управлінням необхідно забезпечити нормативно-правове забезпечення реформування системи охорони здоров'я на цінностях і засадах біоетики, що слугуватиме інтересам людини, її гідності та неповторної цінності.

Органам публічним управлінням необхідно залучити соціальні інституції, які представлені авторитетними фахівцями з біоетики, вченими лікарями, громадськими активістами, за яких нормативно-правове забезпечення реформування системи охорони здоров'я в контексті вимог біоетики буде безпечним і корисним для всього суспільства.

Публічним управлінням варто розробити заходи щодо впровадження в систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців викладання засад біоетики.

Список використаних джерел:

1. D'Agostino F. Bioetica e diritto / Medicina e Morale. Roma : UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1993. № 4. P. 675–691.
2. Giovanni Paolo II. Lettera Enciclica Evangelium Vitae, 25 marzo 1995. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 1995. 192 p.
3. Ross D. The right and the good. Oxford : Oxford University Press, 2002. 183 p.
4. Kelsen H., Losano M. La dottrina pura del diritto. Torino : Giulio Einaudi Editore, 1966. 420 p.
5. D'Agostino F. L'approccio morale al diritto / Scritti in onore di Angelo Falzea. Milano: Giuffrè, 1991. V. I. P. 219–242.
6. Kelsen H., La dottrina pura del diritto. Torino : Giulio Einaudi Editore, 1966. 420 p.
7. Blazques N. Bioética fundamental / Madrid : Biblioteca de Autores Cristianos, 1996. 646 p.
8. D'Agostino F. Bioetica e diritto / Medicina e Morale. Roma : UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1993. № 4. P. 675–691.
9. Cotta S. Il diritto nell'esistenza. Linee di ontofenomenologia giuridica / [2 ed.]. Milano : Giuffrè, 1991. 312 p.
10. Giovanni Paolo II. Lettera Enciclica Evangelium Vitae, 25 marzo 1995 / Giovanni Paolo II. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995. 192 p.
11. Терешкевич Г.Т. Основи біоетики та біобезпеки: підручник. Тернопіль: ТДМУ, 2018. 400 с.
12. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
13. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
14. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
15. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Рим, 4.XI.1950. URL : www.hri.org/docs/ECHR50.html (дата звернення: 03.01.2020).

16. Європейська соціальна хартія, 1961 р., переглянута Радою Європи. Страсбург, 3 травня 1996 р. URL : www.coe.int/T/E/Human_Rights/Esc/ (дата звернення: 03.01.2020).
17. Конвенція про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини 1997 р. РС. URL : conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/164.htm (дата звернення: 03.01.2020).
18. Загальна декларація про біоетику та права людини, прийнята ЮНЕСКО, 19 жовтня 2005 р. URL : <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001461/146180r.pdf>. (дата звернення: 03.01.2020).
19. *Конституція* України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., Київ : Велес, 2005. 48 с. (Серія видань «Офіційний документ»).
20. *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції до лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і типового положення про комісію з питань етики» від 01.11.2000 р. № 281 – втратив чинність.
- а. *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісію з питань етики» від 13.02.2006 р. № 66 – втратив чинність.
21. Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісії з питань етики : *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України від 23.09.2009 р. № 690. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-09> (дата звернення: 03.01.2020).
22. *Основи законодавства України про охорону здоров'я* : Закон України від 19.11.1992 р. № 2802-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
23. Raccomandazione dell' assemblea parlamentare del consiglio d'Europa. Approvata nella 18^a seduta della 38^a sessione ordinaria. Recommendation 1046 (1986) relative à l'utilisation d'embryons et foetus humains à des fins diagnostiques, thérapeutiques, scientifiques, industrielles et commerciales. Annunziata il 10 marzo 1986. URL : http://legislature.camera.it/_dati/leg09/lavori/stampati/pdf/012_192001.pdf (дата звернення: 03.01.2020).
24. *Основи законодавства України про охорону здоров'я* : Закон України від 19.11.1992 р. № 2802-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
25. *Цивільний Кодекс України* від 16.01.2003 № 435-ІУ. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
26. *Кримінальний кодекс України* від 05.04.2001 № 2341-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
27. *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження умов і порядку застосування штучного запліднення та імплантації ембріона (ембріонів) і методів їх проведення» № 24 від 04.02.1997 р. – втратив чинність.
- і. Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій : *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України від 23.12.2008 р. № 771. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0263-09> – втратив чинність.
- іі. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 р. № 787. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> (дата звернення: 03.01.2020).
28. Хартія працівників охорони здоров'я / Папська Рада до справ душпастирства в охороні здоров'я. Львів : Медицина і право, 2010. 111 с.
29. *Основи законодавства України про охорону здоров'я* : Закон України від 19.11.1992 р. № 2802-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
30. Терешкевич Г.Т. *Основи біоетики та біобезпеки* : підручник. Тернопіль : ТДМУ, 2018. 400 с.
31. *Закон* України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16.07.1999 № 1007-ХІУ. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 41. ст. 377 – втратив чинність.
- і. *Закон* України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», який вступив в дію з 01.01.2019 року, від 17.05.2018 № 2427-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 06. 07. 2018. № 51. Ст.15.
32. *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України : Інструкція щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку від 25.09.2000 р. № 226 – втратив чинність.
- і. Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини : *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України від 23.09.2013 р. № 821. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1757-13> (дата звернення: 04.01.2020).
33. *Закон* України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», який вступив в дію з 01.01.2019 року, від 17.05.2018 № 2427-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 06. 07. 2018. № 51. Ст.15.
34. Конвенція про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 04.01.2020).
35. Директива 98/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 6 липня 1998 р. про правову охорону біотехнологічних винаходів / Офіційний вісник ЄС, L213, 30 липня 1998 р. С. 13–21

36. Congregazione per Dottrina della Fede. Istruzione Donum Vitae, 22 febbraio 1987. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1987. 168 p.
37. Терешкевич Г.Т. Основи біоетики та біобезпеки : підручник. Тернопіль : ТДМУ, 2018. 400 с.
38. Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 № 1103-У. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 35. Ст. 484.
39. Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14.12.2004 № 2231-ІУ. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 5. Ст. 111.
40. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., Київ : Велес, 2005. 48 с. (Серія видань «Офіційний документ»).
41. Закон України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 № 123/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 87.
42. Назар Н.О. Про необхідність внесення змін в законодавство України у сфері охорони здоров'я, як механізм демографічної політики. *Демократичне врядування у контексті глобальних викликів та кризових ситуацій: матер. щорічн. наук.-практ. конф. за міжнар. уч., 2-3 квітня 2009 р.* Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. 520 с.
43. Терешкевич Г.Т. Основи біоетики та біобезпеки : підручник. Тернопіль : ТДМУ, 2018. 400 с.
44. Про Національну програму планування сім'ї на 1995-2000 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.09.1995 р. № 736. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-95-%D0%BF> (дата звернення: 04.01.2020).
45. Про Національну програму «Репродуктивне здоров'я 2001–2005» Постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2001 р. № 203. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/2001> (дата звернення: 04.01.2020).
46. Про схвалення Концепції Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2015 роки» : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 р. № 244 URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2006-%D1%80> (дата звернення: 04.01.2020).
47. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Репродуктивне та статеве здоров'я нації на період до 2021 року» : проект розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. URL : <https://www.umj.com.ua/article/106030/tozrobleno-programu-reproduktivnogo-ta-statevogo-zdorov-ya-natsiyi> (дата звернення: 04.01.2020).
48. Про ратифікацію Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, який стосується скасування смертної кари, 1983 року : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1484-III. С. 104. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802 (дата звернення: 04.01.2020).
49. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., Київ : Велес, 2005. 48 с. (Серія видань «Офіційний документ»).
50. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2802-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
51. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
52. Casini M. Il diritto alla vita del concepito nella giurisprudenza europea le decisioni della Corti Costituzionali e degli organi sovranazionali di giustizia / M. Casini. Padova : CEDAM, 2001. 386 p.

Referenses:

1. DAgostino F. (1993) Bioetica e diritto / Medicina e Morale. Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1993. № 4. p. 219–242 Italy.
2. Giovanni Paolo II (1995), Lettera Enciclica Evangelium Vitae, 25 marzo 1995, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, Vatican, 192 p.
3. Ross D. (2002), The right and the good. Press Oxford University, Oxford, England, 183 p.
4. Kelsen H., Losano M. (1966), La dottrina pura del diritto. Giulio Einaudi Editore, Torino, Italy, 420 p.
5. DAgostino F. (1993) Bioetica e diritto / Medicina e Morale. Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1993. № 4, Italy, p. 219–242.
6. Kelsen H., Losano M. (1966), La dottrina pura del diritto. Giulio Einaudi Editore, Torino, Italy, 420 p.
7. Blazques N. (1996), Bioética fundamental. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, Spain, 646 p.
8. DAgostino F. (1993), Bioetica e diritto / Medicina e Morale. Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1993. № 4. p. 219–242 Italy.
9. Cotta S. (1991), Il diritto nellesistenza. Linee di ontofenomenologia giuridica / [2 ed.]. Giuffrè, Milano, Italy. 312 p.
10. Giovanni Paolo II (1995), Lettera Enciclica Evangelium Vitae, 25 marzo 1995, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, Vatican, 192 p.
11. Tereshkevych, H. T. (2018), Osnovy bioetyky ta biobezpeky [Fundamentals of bioethics and biosafety], Press TDMU, Ternopil', Ukraine, 400 p.

12. VRU (2003), “Civil Code of Ukraine”, Lists of the Verkhovna rada of Ukraine, vol. 40–44, Art. 356.
13. VRU (2001), “Criminal Code of Ukraine”, Lists of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 25–26. Art. 131.
- 14 VRU (1996), “Constitution of Ukraine”, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 03 jan 2020).
15. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 4.XI.1950. Rym, Italy. URL: www.hri.org/docs/ECHR50.html. (Data zvernennia 03.01.2020).
16. European Social Charter, 1961, revised by the Council of Europe. Strasbourg, May 3, 1996 URL: www.coe.int/T/E/Human_Rights/Esc/ (Accessed 03 jan 2020).
17. Convention on the Protection of Human Rights and Dignity in the Application of Biology and Medicine, 1997 CE. URL: conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/164.htm (Accessed 03 jan 2020).
- 18 UNESCO Universal Declaration of Bioethics and Human Rights, 19 October 2005 URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001461/146180r.pdf>. (Accessed 03 jan 2020).
- 19.VRU (1996), “Constitution of Ukraine”, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 03 jan 2020), Ukraine.
20. VRU (2000) Order of the Ministry of Health of Ukraine: “On approval of the Instruction for medicinal products and examination of clinical trial materials and the standard provision on the ethics committee”, No. 281 – has lapsed.
- VRU (2006), Order of the Ministry of Health of Ukraine: “On Approval of the Procedure for Clinical Trials of Medicines and Expertise of Materials of Clinical Trials and Model Regulations on the Ethics Commission” No.66 – became invalid on the basis of:
21. VRU (2009), On approval of the Procedure for conducting clinical trials of medicinal products and examination of clinical trial materials and Model Regulations on Ethics Commissions: Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 690 of 23.09.2009 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-09> (Accessed 03 jan 2020), Ukraine.
22. VRU (1992), Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care: Law of Ukraine of 19.11.1992 № 2802-XII / Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, № 4. Art. 19, Ukraine.
23. Raccomadazione dell assemblea parlamentare del consiglio d'Europa. Approvata nella 18^a seduta della 38^a sessione ordinaria. Recommendation 1046 (1986) relative à l'utilisation d'embryons et foetus humains à des fins diagnostiques, thérapeutiques, scientifiques, industrielles et commerciales. Annunziata il 10 marzo 1986. URL: http://legislature.camera.it/_dati/leg09/lavori/stampati/pdf/012_192001.pdf (Accessed 03 jan 2020), Italy.
- 24.VRU (1992), Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care: Law of Ukraine of 19.11.1992 № 2802-XII / Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, № 4. Art. 19, Ukraine.
25. VRU (2003), “Civil Code of Ukraine”, Lists of the Verkhovna rada of Ukraine, vol. 40–44, Art. 356, Ukraine.
- 26.. VRU (2001), “Criminal Code of Ukraine”, Lists of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 25–26. Art. 131, Ukraine.
27. VRU (1997), Order of the Ministry of Health of Ukraine: “On approval of the conditions and procedure for the use of artificial insemination and implantation of the embryo (embryos) and methods of their carrying out” No. 24 of 04.02.1997 – has expired on the basis of:
- VRU (2008), On approval of the Instruction on the procedure for the use of assisted reproductive technologies: Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 77.12.2008 No. 771. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0263-09> – expired on the basis of:
- VRU (2008), On Approval of the Procedure for the Use of Assistive Reproductive Technologies in Ukraine: Order of the Ministry of Health of Ukraine of 09.09.2013 No. 787. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13>, (Accessed 03 jan 2020), Ukraine.
28. Charter of Healthcare Workers (2010) Pontifical Council for Pastoral Care in Health Care. Press Medicine and Law, Lviv, 111 p. Ukraine.
- 29.VRU (1992), Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care: Law of Ukraine of 19.11.1992 № 2802-XII / Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, № 4. Art. 19, Ukraine.
30. Tereshkevych, H. T. (2018), Osnovy bioetyky ta biobezpeky [Fundamentals of bioethics and biosafety], Press TDMU, Ternopil’, Ukraine, 400 p.
31. VRU (1999), Law of Ukraine “On transplantation of organs and other human anatomical materials” of 16.07.1999 No. 1007-XIU // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1999. № 41. Art. 377. – Expired on the basis of:
- VRU (2018), Law of Ukraine “On Application of Transplantation of Anatomical Materials to Man”, which entered into force on 01/01/2019, dated 17.05.2018 No. 2427-VIII / Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 06. 07. 2018. № 51. Article 15, Ukraine
32. VRU (2000), Order of the Ministry of Health of Ukraine: Instruction on the ascertainment of human death on the basis of brain death of September 25, 2000, No. 226. – invalidated on the basis of:
- VRU (2013), On establishing diagnostic criteria for brain death and procedures for determining the moment of death of a person: Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 23.09.2013, No. 821. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1757-13>, (Accessed 03 jan 2020), Ukraine.

33. VRU (2018), Law of Ukraine “On Application of Transplantation of Anatomical Materials to Man”, which entered into force on 01/01/2019, dated 17.05.2018 No. 2427-VIII / Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 06.07.2018. № 51. Article 15, Ukraine.

34. Convention on the Rights of the Child, adopted by UN General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 (as amended by UN General Assembly resolution 50/155 of 21 December 1995). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021, (Accessed 03 jan 2020), Ukraine.

35. Directive 98/44 / EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotechnological inventions / Official Journal of the EU, L213, 30 July 1998, pp. 13-21

36. Congregazione rer Dottrina della Fede (1987), Istruzione Donum Vitae, 22 febbraio 1987. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 168 p.

37. Tereshkevych, H. T. (2018), Osnovy bioetyky ta biobezpeky [Fundamentals of bioethics and biosafety], Press TDMU, Ternopil’, Ukraine, 400 p.

38. VRU (2007), Law of Ukraine “On the State Biosafety System for Creation, Testing, Transportation and Use of Genetically Modified Organisms” of May 31, 2007 No. 1103-U / Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2007. – № 35. – Art. 484, Ukraine,

39. VRU (2004), Law of Ukraine “On Prohibition of Human Reproductive Cloning” of 14.12.2004 No. 2231-YU // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2005. – № 5. – Art. 111, Ukraine.

40. VRU (1996), “Constitution of Ukraine”, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 03 jan 2020), Ukraine.

41. VRU (1996), Law of Ukraine “On Medicines” of 04.04.1996 No. 123/96 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 1996. – № 22. – Art. 87, Ukraine.

42. Nazar, N.O. (2009), “On the need to amend the legislation of Ukraine in the field of health care as a mechanism of demographic policy”, Demokratsychnе vriaduvannia u konteksti hlobal’nykh vyklykiv ta kryzovykh sytuatsij: mater. schorichn. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uch. [Democratic Governance in the Context of Global Challenges and Crises: Mater. annually scientific-practical Conf. for the international], Press LRIDU NADU, Lviv, Ukraine, 2-3 april.

43. Tereshkevych, H. T. (2018), Osnovy bioetyky ta biobezpeky [Fundamentals of bioethics and biosafety], Press TDMU, Ternopil’, Ukraine

44. CMU (1995), About the National Family Planning Program for 1995-2000: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 13.09.1995 No. 736. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-95-%D0%BF>, (Accessed 03 jan 2020), Ukraine.

45. CMU (2001), About the National Program "Reproductive Health 2001-2005" Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 26, 2001 No. 203. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/2001>, (Accessed 03 jan 2020), Ukraine.

46. CMU (2006), On approval of the Concept of the State Program “Reproductive Health of the Nation for 2006-2015”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 244 of April 27, 2006 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2006-%D1%80>, (Accessed 03 jan 2020), Ukraine.

47. CMU (1996), On approval of the Concept of the National Program “Reproductive and sexual health of the nation for the period up to 2021”: draft decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 16.03.2017 URL: <https://www.umj.com.ua/article/106030> / rozrobleno-program-reproductive-ta-statevogo-healthy-ya-natsiyi (Accessed 03 jan 2020), Ukraine.

48. VRU (2000), On the ratification of Protocol No. 6 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, concerning the abolition of the death penalty, 1983: Law of Ukraine of February 22, 2000 No. 1484-III. – P. 104. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802, (Accessed 03 jan 2020), Ukraine.

49. VRU (1996), “Constitution of Ukraine”, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 03 jan 2020).

50. VRU (1992), Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care: Law of Ukraine of 19.11.1992 № 2802-XII / Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, № 4. Art. 19, Ukraine.

51. VRU (2001), “Criminal Code of Ukraine”, Lists of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 25–26. Art. 131.

52. Casini M. (2001), Il diritto alla vita del concepito nella giurisprudenza europea le decisioni della Corti Costituzionali e degli organi sovranazionali di giustizia CEDAM, Padova 386 p., Italy.